

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

Кафедра економічної та соціальної географії

На правах рукопису

СТУПНИЦЬКА МАРІЯ МИРОСЛАВІВНА

**РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ УЧНІВ У
ПРОЦЕСІ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ГЕОГРАФІЇ**

Спеціальність: 014 Середня освіта (Географія)

Освітньо-професійна програма Середня освіта (Географія. Економіка)

Робота на здобуття освітнього ступеня Магістр

Науковий керівник:

ТКАЧУК НАДІЯ МИХАЙЛІВНА

кандидат педагогічних наук, доцент

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол № _____

засідання кафедри економічної та соціальної географії

від _____ 2024 р.

Завідувач кафедри

_____ Погребський Т. Г.

ЛУЦЬК – 2024

АНОТАЦІЯ

Ступницька Марія Мирославівна «Розвиток пізнавальної самостійності учнів у процесі проєктної діяльності з географії»

Випускна кваліфікаційна робота розкриває актуальну тему розвитку пізнавальної самостійності учнів у процесі проєктної діяльності при вивченні шкільного курсу географії.

Об'єктом дослідження є процес формування пізнавальної самостійності учнів при вивченні географії в закладі загальної середньої освіти; предметом дослідження визначено методичні умови розвитку пізнавальної самостійності учнів у рамках проєктної діяльності з географії.

В основі першого розділу лежить глибокий аналіз педагогічних основ розвитку пізнавальної самостійності учнів у процесі проєктної діяльності з географії. Досліджено актуальну педагогічну літературу, а також сучасні наукові дослідження зарубіжних та вітчизняних вчених, що дозволило сформулювати ґрунтовне теоретичне підґрунтя для подальшого дослідження.

У другому розділі роботи ґрунтовно досліджуються методичні засади розвитку пізнавальної самостійності учнів з географії засобами проєктної діяльності. Запропоновано структуру, критерії та рівні сформованості пізнавальної самостійності учнів в контексті шкільних курсів географії. Також представлено результати дослідження стану сформованості самостійної пізнавальної діяльності учнів 7 класу та зроблено попередні висновки щодо можливостей покращення умов її формування засобами шкільних курсів географії.

В основі третього розділу лежить розробка методичних рекомендацій щодо формування пізнавальної самостійності учнів засобами географії. Запропоновано педагогічні умови, які сприяють розвитку цієї якості, а також розроблено авторські проєкти з географії для 7 класу.

В основі загальних висновків лежить узагальнення результатів дослідження та розробка методичних рекомендацій щодо формування

пізнавальної самостійності учнів у процесі проектної діяльності з географії в рамках базової освіти.

Ключові слова: пізнавальна самостійність, проектна діяльність, ключові компетентності, педагогічні умови.

ABSTRACT

Stupnytska Mariia Myroslavivna “Development of students’ cognitive independence in the process of geography project activities”

Graduation qualification work reveals the actual development of students’ cognitive independence in the process of project activities when studying a school geography course.

The object of the study is the process of forming the cognitive independence of students when studying geography in an institution of general secondary education; the subject of the study is the methodical conditions for the development of students’ cognitive independence within the framework of geography project activities.

The basis of the first chapter is an in-depth analysis of the pedagogical foundations of the development of students’ cognitive independence in the process of project activities in geography. Current pedagogical literature was studied, as well as modern scientific research of foreign and domestic scientists, which made it possible to form a thorough theoretical foundation for further research.

In the second section of the work, the methodical foundations of the development of cognitive independence of students in geography are thoroughly investigated by means of project activities. The structure, criteria and levels of formation of students’ cognitive independence in the context of school geography courses are proposed. The results of the study of the state of formation of the independent cognitive activity of the 7th grade students are also presented, and preliminary conclusions are made regarding the possibilities of improving the conditions of its formation by means of school geography courses.

The basis of the third section is the development of methodological recommendations for the formation of students’ cognitive independence by means of geography. Pedagogical conditions that contribute to the development of this quality have been proposed, as well as author’s projects on geography for the 7th grade have been developed.

The general conclusions are based on the generalization of research results and the development of methodological recommendations for the formation of cognitive

independence of students in the process of project activities in geography within the framework of basic education.

Keywords: cognitive independence, project activity, key competencies, pedagogical conditions.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ УЧНІВ	11
1.1. Зміст і сутність поняття пізнавальної самостійності учнів	11
1.2. Проектна діяльність як умова розвитку пізнавальної самостійності учнів в освітньому процесі з географії	16
Висновки до першого розділу.....	21
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ УЧНІВ ЧЕРЕЗ ПРОЄКТНУ ДІЯЛЬНОСТЬ З ГЕОГРАФІЇ	22
2.1. Критеріальна характеристика пізнавальної самостійності учнів в контексті шкільного курсу географії	22
2.2. Методичні особливості проектної діяльності з географії щодо розвитку пізнавальної самостійності учнів	30
2.3. Зміст проектної діяльності з географії в НУШ щодо розвитку пізнавальної самостійності учнів	35
Висновки до другого розділу	39
РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДНИЦЬКО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ УЧНІВ В ПРОЦЕСІ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ГЕОГРАФІЇ	40
3.1. Експериментальне дослідження ролі проектної діяльності з географії щодо розвитку пізнавальної самостійності учнів	40
3.2. Аналіз результатів експериментальної роботи та методичні рекомендації до розвитку пізнавальної самостійності на уроках географії.....	50
Висновки до третього розділу	56
ВИСНОВКИ.....	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	Ошибка! Закладка не определена.
ДОДАТКИ.....	Ошибка! Закладка не определена.

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В умовах впровадження компетентнісного підходу до навчання, як ключової тенденції сучасної шкільної освіти, постає необхідність розвивати в учнів навички самостійної роботи. Здобувачі середньої освіти повинні бути не тільки пасивними споживачами знань, але й активними учасниками освітнього процесу, здатними самостійно вирішувати навчальні завдання. У сучасній школі важливо не лише навчати учнів фактам, але й допомогти їм опанувати навички самостійної роботи зі знаннями, які дозволяють адаптуватися до швидкозмінного світу.

Важливість проблеми формування пізнавальної самостійності визначено Державним стандартом базової середньої освіти, в якому акцентується увага на формуванні ключових компетентностей необхідних для соціалізації, громадянської активності, свідомого вибору подальшого життєвого шляху та самореалізації учнів.

Пізнавальна самостійність є критично важливою навичкою: вміння самостійно знаходитися, аналізувати та використовувати інформацію стало базовою вимогою для особистісного та професійного успішного розвитку. Сучасна освітня парадигма визначає пізнавальну самостійність як ключовий елемент успішного навчання та подальшого життєвого самовдосконалення.

Одним із способів досягнення цього завдання є використання проєктної технології, яка набуває все більшого значення в сучасній шкільній географічній освіті.

Вчені, методисти (С. Давидова, В. Дем'яненко, Л. Кулик, В. Одарченко, А.Ткаченко та інші) широко досліджували питання впливу проєктної діяльності на формування предметної географічної компетентності. Л. Аристова, Ю. Воробйов, П. Данилов, М. Дьомін, А. Лазурський, В. Лозова, М. Каган, М.Маргулис, Т. Мальковська, В. Сагатовський, В. Сергєєв, Л. Станкевич,

Т.Шамова та інші досліджували проблеми розвитку пізнавальної самостійності в галузі психології та педагогіки. У сучасних наукових розвідках Н. Бібік, А.Каніщенко, О. Киричук, Г. Костюк, С. Огірка, Н. Пастернак, Л. Проколієнко, О. Савченко, Н. Скрипниченко, О. Скрипниченко та інших науковців теж розкривається проблема розвитку пізнавальної активності учнів. Відтак актуальність теоретичної і практичної розробки проблеми формування пізнавальної самостійності в процесі проєктної діяльності з географії зумовили вибір теми нашого дослідження: «Розвиток пізнавальної самостійності учнів у процесі проєктної діяльності з географії».

Наукова новизна роботи полягає у тому, що вперше на основі комплексного аналізу дослідження запропоновано методичні умови використання проєктної діяльності з географії для формування пізнавальної самостійності учнів.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити умови формування пізнавальної самостійності учнів в процесі проєктної діяльності з географії.

Досягнення мети зумовлює вирішення таких **завдань**:

- 1) дослідити теоретичні аспекти сутності понять «пізнавальна самостійність», «пізнавальна діяльність», «проєктна діяльність»;
- 2) визначити критерії, показники та рівні сформованості пізнавальної самостійності учнів в процесі проєктної діяльності з географії;
- 3) теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити методичні умови розвитку пізнавальної самостійності в процесі проєктної діяльності з географії;
- 4) розробити методичні рекомендації щодо забезпечення методичних умов формування пізнавальної самостійності учнів в рамках проєктної діяльності з географії.

Об'єкт дослідження – процес формування пізнавальної самостійності учнів при вивченні географії в закладі загальної середньої освіти.

Предмет дослідження – методичні умови розвитку пізнавальної самостійності учнів у рамках проєктної діяльності з географії у 7 класі.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань застосовано комплекс педагогічних методів дослідження: *теоретичні* – порівняння, аналіз та синтез педагогічної, методичної літератури для визначення поняттєво-категорійного апарату й обґрунтування теоретико-методичних засад дослідження; обґрунтування методів формування пізнавальної самостійності учнів з використанням проєктної технології; *емпіричні* – спостереження за освітнім процесом, анкетування, бесіда, бесіди з вчителями й учнями, для оцінки використання проєктної діяльності у розвитку пізнавальної самостійності; *педагогічний експеримент* з метою перевірки ефективності виокремлених методичних умов формування пізнавальної самостійності.

Теоретична значимість дослідження полягає в тому, що було теоретично обґрунтовано методичні умови використання проєктної технології в освітньому процесі з географії для покращення ефективності формування пізнавальної самостійності учнів.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці методичних рекомендації щодо застосування умов використання проєктної технології, апробовано методика діагностики для визначення використання проєктної технології в контексті формування пізнавальної самостійності учнів. Матеріал буде доречним у практичному використанні на засіданнях педагогічних рад у закладах загальної середньої освіти, на курсах підвищення кваліфікації педагогів, викладачами та студентами закладів вищої освіти.

База дослідження: експериментальне дослідження відбувалося на базі комунального закладу загальної середньої освіти «Луцький лицей № 28 з посиленою фізичною підготовкою Луцької міської ради». Учасниками експерименту були учні 7 класів загальною кількістю 31 особа.

Апробація роботи. Напрацювання за темою дослідження були опубліковані в матеріалах VII Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених, студентів та аспірантів «Актуальні проблеми розвитку

природничих та гуманітарних наук» (2023 р.), VIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Суспільно-географічні чинники розвитку регіонів» (2024 р.) та IX Міжнародної науково-практичної конференції «Суспільно-географічні чинники розвитку регіонів» (2024 р.).

Структура й обсяг роботи: кваліфікаційна робота магістра складається із анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Обсяг основної частини дослідження становить 63 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ УЧНІВ

1.1. Зміст і сутність поняття пізнавальної самостійності учнів

Одним із пріоритетів сучасної освіти в Новій українській школі є розвиток умінь і навичок самостійної навчальної діяльності, інтелектуальних та творчих здібностей учнів. Це зумовлено зростанням ролі самостійного пошуку, засвоєння, оцінювання та застосування інформації з різних джерел, а також використання методів пізнавальної та творчої діяльності, що чітко прописано в державних вимогах до рівня сформованості предметної географічної компетентності учнів. Перед сучасним вчителем географії постає завдання розвитку пізнавальної самостійності учнів в процесі навчання [35].

Формуючи пізнавальну самостійність учнів на уроках географії, педагог закладає фундамент для їхнього активного, креативного та нестандартного мислення в усіх сферах інтелектуальної та фізичної діяльності. Ця самостійність проявляється як цілеспрямована мотивація та здатність до самостійного вивчення навчального матеріалу шляхом організованого пошуку інформації.

Пізнавальна самостійність проявляється як ефективна форма навчальної діяльності й сприяє підвищенню рівня навчально-виховного процесу. Це пояснюється тим, що під час самостійної пізнавальної діяльності формується інтерес до накопичення, поглиблення та розширення знань, оволодінням новими цікавими, творчими формами пізнання, формування самоосвітніх навичок учнів у навчанні [36].

Розкриття сутності пізнавальної самостійності учня в навчальному процесі з географії вимагає насамперед визначення трактування поняття

«пізнавальна самостійність», розкриття її сутності і структури, дослідження суміжних з нею понять. Такий підхід дозволить дослідити педагогічні умови ефективного її формування [35].

Формування та розвиток суті поняття «пізнавальна самостійність» мають глибокі історичні корені в педагогічній науці. Проведений аналіз дозволив виявити різноманіття визначень в педагогічних теоріях і концепціях, що відображають якісні характеристики пізнавальної самостійності особистості, яке виражається в прояві ініціативності, потреби здійснення нової дії з метою набуття знань через пізнавальну діяльність.

Велику увагу проблемі формування пізнавальної самостійності через систему самостійних робіт приділяли Б. Єсіпов, І. Федоренко, Т. Шамова та інші.

Ще в 70-х роках, видатний дослідник Б. Єсіпов, заклав основи розуміння умов формування самостійності як ключової особистісної якості. Він підкреслив, що «самостійність неможливо виховати без практики», адже вона кристалізується лише в процесі самостійних робіт. Це дає учням можливість свідомо й ґрунтовно засвоїти знання, що є запорукою їхнього інтелектуального зростання. [7, с. 92].

Більшість дослідників (Н. Бурцева, А. Топузова, Є. Улятовська, Г. Щукіна та інші) вивчали пізнавальну самостійність як багатоаспектне особистісне утворення, що формується на базі активності та характеризується використанням здобутих знань у різних життєвих ситуаціях.

Н. Половникова вважає, що пізнавальна самостійність проявляється під час виконання учнем власними силами продуктивних навчальних завдань, вимагаючи логічної переробки або часткового аналізу проведеної раніше переробки [46, с. 87].

Під пізнавальною самостійністю за Г. Китайгородською та Н. Пуришевою розуміємо готовність (здатність і прагнення) того, хто навчається, власними силами рухатись у напрямі оволодіння новими знаннями й способами дій [10, с. 127].

На думку О. Савченко, пізнавальна самостійність учня визначається як сформованість прагнення й уміння пізнавати в процесі цілеспрямованого пошуку [37, с. 32].

М. Махмутов та А. Усова вважають, що пізнавальна самостійність – це інтелектуальні здібності та вміння учня, що дають йому змогу самостійно вчитися [22, с. 27].

З точки зору В. Абатурової, пізнавальна самостійність – це якість особистості, заснована на власній пізнавальній активності, яка стійко виявляється в здатності вести цілеспрямовану пізнавальну діяльність з набуття, застосування і перетворення знань, умінь та універсальних навчальних дій, що забезпечує саморозвиток особистості [37, с. 33].

Л. Вяткін визначає пізнавальну самостійність як здатність людини без сторонньої допомоги здобувати інформацію з різних джерел. Він підкреслює, що найбільшого успіху в навчанні можна досягти, коли учень орієнтується на самостійне виконання завдань, спираючись на попередньо набуті інтелектуальні навички. Це підкреслює важливість розвитку інтелекту для формування пізнавальної самостійності [17, с. 40].

В. Тюріна пізнавальну самостійність розглядає як якість особистості, сутність якої полягає в готовності вирішувати нові пізнавальні завдання. Готовність, в свою чергу, розуміється як здатність і прагнення діяти без явної або прихованої допомоги ззовні, на основі вольового зусилля [40, с. 248].

Із врахуванням пізнавальних аспектів трактує пізнавальну самостійність Н.Паламарчук, яка підкреслює, що у навчанні школярів це є властивістю особистості, яка означає готовність школяра своїми силами просуватися в оволодінні знаннями [40, с. 249].

Яскраво особистісний підхід у вивченні пізнавальної самостійності простежується в дослідженнях Т. Шамової. Автор вважає, що пізнавальна самостійність – це властивість особистості, що характеризується її прагненням і умінням без сторонньої допомоги оволодівати знаннями і способами діяльності,

розв'язувати пізнавальні задачі з метою наступного перетворення і вдосконалення навколишньої дійсності [34, с. 9].

М. Кухарев підкреслює, що пізнавальна самостійність – це не просто знання, а й уміння їх використовувати. Він робить акцент на тому, що саме вміння прогнозувати й аналізувати, які є основою пізнавальної діяльності, дають змогу людині по-справжньому оволодіти знаннями та використовувати їх для вдосконалення будь-якого виду діяльності.

Е. Голант визначає пізнавальну самостійність як творчу діяльність, основу якої складають уміння визначити проблему та алгоритм її вирішення [40, с. 251].

На думку І. Лернера, пізнавальна самостійність – це сформоване прагнення і вміння до пізнання в процесі цілеспрямованого творчого пошуку [5, с. 6].

О. Липецький під поняттям «пізнавальна самостійність» розуміє систему внутрішніх утворень і їхнього зовнішнього прояву – практичних дій з самоосвіти. Це якість особистості, що включає в себе єдину систему прагнень, здібностей і вмінь особистості самостійно вести пізнавальну діяльність, тобто самостійно опановувати загальні та спеціальні знання, уміння і навички з метою вирішення завдань, важливих для особистості як члена суспільства [5, с. 6].

Отже, беручи до уваги теоретичні напрацювання науковців щодо сутності поняття пізнавальної самостійності *ми будемо розглядати її як здатність учнів ставити цілі, планувати і ефективно виконувати дію або комплекс дій без зовнішньої допомоги на уроках географії та при реалізації позаурочної діяльності.*

Розглядаючи сутність і зміст поняття «пізнавальна самостійність» варто звернути увагу на чинники, які впливають на розвиток пізнавальної самостійності. В контексті нашого дослідження важливою є думка О. Савченко, яка досліджувала це питання і зауважувала, що для того, щоб підготувати дитину до самостійного життя, необхідно, щоб школярі відчували потребу в

знаннях, прагнули до оволодіння ними, навчити дитину вчитися – означає підготувати її до самостійного життя. Вона виділила 4 аспекти, що сприяють розвитку пізнавальної самостійності. В межах проблематики нашого дослідження ретранслюємо їх зміст в контексті географії:

- розвиток географічного мислення, що включає в себе вміння помічати та описувати географічні об'єкти, явища та їх взаємозв'язки; уявляти та аналізувати географічні об'єкти та їх розташування на карті та глобусі; розуміти причини та наслідки географічних явищ; порівнювати та знаходити подібності між географічними об'єктами та явищами; передбачати можливі зміни в географічному середовищі;

- оволодіння географічними методами дослідження, тобто навчання учнів не лише з використанням підручників, але й проведення власних географічних досліджень, використовуючи різні методи;

- навчити дитину навчатися (О. Савченко вважала, що діти не хочуть навчатися, бо не вміють цього робити. Для цього необхідно учням освоїти раціональні прийоми навчальної діяльності та вміння користуватися підручником. На сьогодні це й ще вміння учнями користуватися перевіреними електронними джерелами, вміння перевірити достовірність інформації, отримати знання, які можна використати у реальному житті);

- навчання учнів не лише вивчати навколишній світ, але й знаходити та використовувати географічну інформацію з різних джерел [20].

Аналіз теоретичних напрацювань дозволяє нам зробити висновок, що при формуванні пізнавальної самостійності важливо дотримуватись певних принципів реалізації в освітньому процесі з географії:

1. Принцип свободи вибору. Він реалізовується в тому, що в будь-якій навчальній пізнавальній діяльності учневі має бути надана максимальна свобода вибору – завдання, способу вирішення, навчальних засобів, інформаційних ресурсів тощо.

2. Принцип відкритості процесу розвитку. Він може бути реалізований згідно правил: а) виводити завдання з соціально-економічної

географії за межі навчальної дисципліни; б) використовувати відкриті завдання, з різними варіантами вирішення.

3. Принцип діяльності – намагатися закріпити виконану навчальну роботу в практиці діяльності, в застосуванні.

4. Принцип зворотного зв'язку, який передбачає, що контроль засвоєння навчального матеріалу з географії шляхом розвитку пізнавальної самостійності повинен мати розвинену систему прийомів зворотного зв'язку.

5. Принцип високого коефіцієнта корисної дії самостійних пізнавальних завдань, прорахованого в індивідуальному порядку для кожного учня [30].

Важливо забезпечити в освітньому процесі використання методів, технологічних прийомів відповідно до визначених принципів, адже використання методів та технологічних прийомів, що ґрунтуються на принципах формування пізнавальної самостійності, допоможе учням з географії розвинути критичне мислення, творчість, навички самостійної роботи та дослідницької діяльності, що знадобляться їм у подальшому житті [44].

Також як ефективний інструмент для формування пізнавальної самостійності учнів можна розглядати проектну діяльність, адже вона створює сприятливі умови та пропонує широкий спектр завдань. Її переваги, які будуть розглянуті в наступному параграфі, роблять її цінним інструментом для розвитку цієї навички.

1.2. Проектна діяльність як умова розвитку пізнавальної самостійності учнів в освітньому процесі з географії

У контексті нашого дослідження звертаємо увагу, що розвиток пізнавальної самостійності учнів обумовлює необхідність створення відповідних педагогічних умов освітнього процесу з географії, впровадження особистісно зорієнтованих технологій, які забезпечать пізнавальну самостійну діяльність учнів. Нами взято до уваги те, що в Державному стандарті базової

школи [11], модельних програмах з географії [26; 27], методичних рекомендаціях до оцінювання географії на рівні базової освіти суттєвий акцент зроблено на доцільності проєктної діяльності.

Проблема проєктної діяльності як педагогічного явища з кінця ХХ століття стала предметом дослідження вітчизняних та зарубіжних учених (О. Анісімов, В. Беспалько, І. Бухтіярова, О. Гребеннікова, Ю. Громико, Є. Заїр-Бек, Г. Ільїн, Н. Матяш, О. Прикот, В. Симоненко, В. Слободчиков, С. Ящук та ін.).

Проєктна діяльність дозволяє формувати й розвивати специфічні навички проєктування, а саме вчити:

- проблематизації (розгляду проблемного поля та виділенню підпроблем, формулюванню головної проблеми та задачі, яка впливає з цієї проблеми);
- цілепокладанню та плануванню діяльності;
- самоаналізу та рефлексії (самоаналізу успішності та результативності вирішення проблеми проєкту);
- презентації своєї діяльності та результатів;
- вмінню готувати матеріал для проведення презентації в наочній формі, використовуючи для цього спеціально підготовлений продукт проєктування;
- пошуку потрібної інформації, виокремленню та засвоєнню необхідного знання з інформаційного поля;
- практичному застосуванню знань, умінь, навичок у різноманітних, у т. ч. й нетипових, ситуаціях;
- вибору, освоєнню та використанню адекватної технології створення продукту проєктування;
- проведенню дослідження (аналізу, синтезу, висуванню гіпотези, деталізації та узагальненню) [42].

Проектна діяльність є важливим засобом сучасної освіти та виховання, сприяючи формуванню пізнавальної самостійності учнів і має певні особливості:

- передбачає роботу над конкретною проблемою або завданням. Учні вирішують цю проблему, створюючи самостійно освітні продукти, які мають цінність;
- об'єднує різні аспекти навчання, вимагаючи обґрунтованого поєднання змісту з різних освітніх ліній, що сприяє інтеграції знань та навичок;
- діти спільно працюють, обмірковують, пізнають та спілкуються, що розвиває комунікативні навички;
- учні відчують себе суб'єктами, відповідальними за свої дії та досвід. Вони самостійно вирішують завдання та відкривають нові знання;
- вчителі перетворюються з носіїв готових знань на організаторів пізнавальної діяльності. Вони допомагають учням знайти рішення та відкрити нові знання.

Загалом проектна діяльність сприяє розвитку креативності, критичного мислення та підготовці учнів до навчання у сучасній школі.

Аналіз літератури [1; 2; 19; 21; 31; 38; 47] показав, що проектна діяльність розглядається як важливий компонент сучасної освітньої системи, інноваційний підхід до освіти, який дозволяє учням досліджувати теми, що їх цікавлять, використовуючи різні методи та ресурси.

Практика показує, що головними особливостями є:

- проблемний характер, оскільки проектна діяльність ґрунтується на вивченні та вирішенні реальних проблем, що стимулює учнів до самостійного пошуку інформації, аналізу та прийняття рішень. Вона підвищує мотивацію учнів, адже вони розуміють, що їхні знання та навички можуть бути корисними для вирішення актуальних проблем;
- самостійність учнів, адже проектна діяльність передбачає самостійну роботу учнів над проектом, а вчитель в той час виконує роль

консультанта та фасилітатора, який допомагає учням у плануванні, дослідженні та виконанні проєкту;

- проєктна діяльність має практичну спрямованість, адже результатом проєкту є конкретний продукт (дослідження, презентація, макет, веб-сайт тощо). Це сприяє розвитку навичок застосовувати знання та вміння на практиці. Учні вчать ся вирішувати реальні проблеми та досягати поставлених цілей;

- проєктна діяльність передбачає інтеграцію знань з різних предметів, що сприяє цілісному сприйняттю світу, а також розвиток критичного мислення, креативності, комунікації, співпраці, інформаційній грамотності;

- гнучкість та адаптивність: може бути пристосована до різних вікових груп, рівнів підготовки та навчальних програм, що робить її універсальним методом навчання, який може бути застосований до вивчення будь-яких предметів та дисциплін [48].

Усі окреслені особливості вимагають:

- ретельного планування та організації проєктної діяльності з боку вчителя – визначення теми проєкту, формулювання цілей та завдань, розробку плану роботи, підбір методів та ресурсів, а також оцінювання результатів;

- підготовки учнів до роботи над проєктами – учні повинні мати базові знання та навички, необхідні для виконання проєкту, а також розуміти принципи проєктної діяльності;

- створення сприятливого середовища для самостійної роботи учнів – доступ до необхідних ресурсів, можливість консультуватися з вчителем та іншими учнями, а також атмосферу довіри та підтримки;

- використання різноманітних методів та форм роботи – лекції, дискусії, дослідження, практичні роботи, презентації, групові проєкти тощо;

- гнучкого та адаптивного підходу до оцінювання.

Застосування методу проєктів на уроках географії має значний потенціал для розвитку пізнавальної самостійності учнів. Вона дає їм можливість:

- самостійно визначати та формулювати цілі навчання;

- планувати свою діяльність та обирати шляхи досягнення цілей;
- збирати та аналізувати інформацію з різних джерел;
- застосовувати різні методи дослідження;
- робити висновки та узагальнення;
- презентувати результати своєї роботи [15].

Проектна діяльність на уроках географії – це педагогічна технологія, яка стимулює активну пізнавальну діяльність учнів, формує в них навички самостійного дослідження, аналізу та синтезу інформації, прийняття рішень та творчого мислення [3]. Її основа – це принципи проблемного навчання, діяльнісного підходу, індивідуалізації та диференціації навчання, інтеграції знань та комунікативності.

У процесі роботи над проектом учні навчаються самостійно шукати знання, вирішувати проблеми, працювати в команді, спілкуватися та презентувати себе. Це сприяє розвитку їхнього критичного мислення, творчості, відповідальності та ініціативності.

Проектне навчання розв'язує багато педагогічних задач, вирішення яких забезпечує пізнавальну самостійність учнів в освітньому процесі з географії:

- створення позитивної мотивації під час навчання;
- формування навичок розумової праці, розвиток умінь аналізу явищ та процесів, умінь формулювати висновки;
- формування прийомів колективної та самостійної праці;
- розвиток індивідуальних здібностей та особливостей мислення;
- оволодіння письмовим та усним мовленням [47].

Отже, проектна діяльність – це конструктивна і продуктивна діяльність особистості, спрямована на розв'язання життєво значущої проблеми, досягнення кінцевого результату в процесі цілепокладання, планування і здійснення проекту. Вона є одним з найперспективніших напрямків системи освіти, оскільки створює умови для формування всіх необхідних життєвих компетенцій [43].

Висновки до першого розділу

На основі вивчення, аналізу й узагальнення наукових джерел можна зазначити, що самостійна пізнавальна діяльність учнів є важливим аспектом цілей сучасної освіти. Вона сприяє розвитку відповідальної особистості, здатної до самоосвіти та творчого застосування знань.

Проаналізувавши літературу щодо сутності проєктів, як методу навчання, можна зауважити, що проєктну діяльність варто розглядати як один із ключових методів стимулювання самостійної пізнавальної діяльності учнів. Її роль у цьому процесі полягає у:

- формуванні навичок самостійного дослідження,
- розвитку творчого потенціалу;
- підвищенні мотивації до навчання;
- формуванні навичок співпраці та комунікації;
- розвитку адаптивності та вмінні вирішувати проблеми.

Аналіз літератури дозволив визначити, що проєктна діяльність як інноваційний метод навчання сприяє формуванню ключових компетентностей учнів, необхідних для успішної самореалізації в сучасному світі. Вона являє собою цілеспрямований процес, що інтегрує знання з різних галузей та передбачає активну самостійну участь учнів у вирішенні практичних завдань.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ УЧНІВ ЧЕРЕЗ ПРОЄКТНУ ДІЯЛЬНІСТЬ З ГЕОГРАФІЇ

2.1. Критеріальна характеристика пізнавальної самостійності учнів в контексті шкільного курсу географії

Критеріальна характеристика пізнавальної самостійності учнів є невід'ємною частиною ефективного формування пізнавальної самостійності учнів в освітньому процесі. Зокрема:

- завдяки чітко визначеним критеріям, вчитель може точно визначити, наскільки учень здатний самостійно здобувати знання, аналізувати інформацію, вирішувати проблеми та приймати рішення;
- порівнюючи результати учня з критеріями, вчитель може виявити ті аспекти пізнавальної діяльності, які потребують додаткової уваги та розвитку;
- на основі отриманих даних можна розробити індивідуальні навчальні траєкторії, які відповідають потребам і можливостям кожного учня;
- регулярна оцінка за допомогою критеріальних характеристик дозволяє відстежувати динаміку розвитку пізнавальної самостійності учнів та вносити необхідні корективи в навчальний процес;

- учні, отримуючи чітку інформацію про свої досягнення та недоліки, можуть краще розуміти свої сильні сторони та працювати над їхнім подальшим розвитком;

- коли учні бачать, що їхні зусилля оцінюються об'єктивно і справедливо, це стимулює їх до подальшого навчання та самовдосконалення;

- розуміння критеріїв оцінювання допомагає учням розвивати метапізнавальні навички, тобто здатність усвідомлювати свої власні процеси мислення та навчання [16].

Використання критеріальної характеристики пізнавальної самостійності дозволяє створити більш ефективне і індивідуалізоване навчальне середовище, яке сприяє всебічному розвитку кожного учня.

Логіка нашого дослідження зумовила доцільність визначення критеріальної характеристики пізнавальної самостійності в процесі проєктної діяльності з географії.

Вчені у своїх дослідженнях розглядають пізнавальну самостійність учнів характеризуючи її структурні компоненти, які дозволяють:

- визначити, які з них відіграють вирішальну роль у формуванні та розвитку пізнавальної самостійності;

- встановити найбільш суттєві умови, що впливають на її розвиток;

- спланувати спільну роботу вчителя та учня, спрямовану на досягнення максимального ефекту у розвитку пізнавальної самостійності учня [30, 35, 36].

Проаналізувавши літературні джерела ми зосередили свою увагу на запропоновані вченими п'яти структурних компонентів, які передбачають певний рівень знань і навичок учнів. Такими компонентами є:

1. Мотиваційний – визначає інтерес здобувача освіти до процесу пізнання.

2. Орієнтаційний – передбачає здатність і уміння учня ставити і досягати мети своєї пізнавальної діяльності, раціонально її планувати і прогнозувати для досягнення цілей.

3. Змістовно-операційний – охоплює володіння опорними знаннями для прояву самостійності при навчанні.

4. Емоційно-вольовий – передбачає необхідність мати високу цілеспрямованість, володіти якостями волі, необхідними для подолання пізнавальних труднощів, такими як рішучість, наполегливість, витримка, постійність.

5. Оціночний – включає здатність та вміння школяра оцінювати свої потенційні можливості при виконанні пізнавальної діяльності, адекватно оцінювати її результати і коректувати свою пізнавальну діяльність [45, с. 104-105].

У нашому дослідженні рівень розвитку пізнавальної самостійності учнів буде оцінюватися за трьома критеріями: мотиваційним, змістово-операційним та оціночним. Ці критерії мають конкретні показники, що описують знання, вміння та прагнення, якими повинен володіти учень.

Мотивація – це сукупність внутрішніх сил і зовнішніх стимулів, які спонукають людину до активної діяльності, спрямованої на досягнення певної мети [28].

Мотиваційна складова пізнавальної самостійності є одним з ключових факторів, що впливають на ефективність навчання географії. Вона визначається як сукупність внутрішніх і зовнішніх стимулів, які спонукають учня до активної пізнавальної діяльності. Цей компонент тісно пов'язаний з розвитком пізнавального інтересу, формуванням позитивної мотивації до навчання та усвідомленням учнем власних навчальних досягнень. Важливим завданням педагога є створення умов, які б стимулювали та підтримували мотиваційну складову пізнавальної самостійності учнів [29].

Показниками мотиваційного критерію є:

- прагнення учнів до отримання нових географічних знань;
- бажання самостійно застосовувати отримані знання для досягнення визначеної мети;
- прагнення до утвердження в наполегливості, визнання.

Змістовна складова пізнавальної самостійності школярів визначається як сукупність знань та умінь, необхідних для ефективного здійснення самостійної навчальної діяльності. Ця складова включає в себе розуміння специфіки різних типів самостійної роботи, володіння методами та засобами самонавчання, а також здатність до самооцінки результатів.

Знання про організацію самостійної роботи є необхідною, але недостатньою умовою для формування пізнавальної самостійності. Для успішного самонавчання учні повинні володіти комплексом пізнавальних умінь, таких як аналіз, синтез, узагальнення та систематизація інформації. Саме інтеграція знань та умінь забезпечує розвиток пізнавальної активності та формування стійких навчальних навичок.

Операційна складова пізнавальної самостійності передбачає володіння системою методів і прийомів самостійної роботи, що дозволяють їм ефективно здійснювати пізнавальну діяльність у галузі географії. Цей компонент є основою для формування вмінь самостійно ставити і вирішувати навчальні завдання [17].

Змістово-операційний критерій характеризується наступними показниками:

- уміння формувати пізнавальні дослідницькі задачі;
- уміння обирати способи вирішення пізнавальних задач;
- уміння визначати послідовність самостійних пізнавальних дій та операцій з метою побудови матеріальних об'єктів або моделей [24, 12].

Оціночний компонент пізнавальної діяльності учнів на уроках географії передбачає розвиток у них здатності до рефлексії, самооцінки та самоконтролю. Цей компонент забезпечує формування критичного мислення, необхідного для аналізу географічної інформації та оцінки результатів власної навчальної діяльності. Завдяки розвитку оцінного компонента діти набувають здатності до самостійного встановлення навчальних цілей, планування своєї роботи та корекції власних дій [17].

Показники оціночного критерію:

- уміння самотійно досягти практичного результату за заданими орієнтирами;
- здатність захистити результати дослідницьких проєктів [23].

Аналіз результатів дослідження дозволив виявити взаємодію структурних елементів пізнавальної самотійності учнів, схематично представлену на рис. 2.1.1.

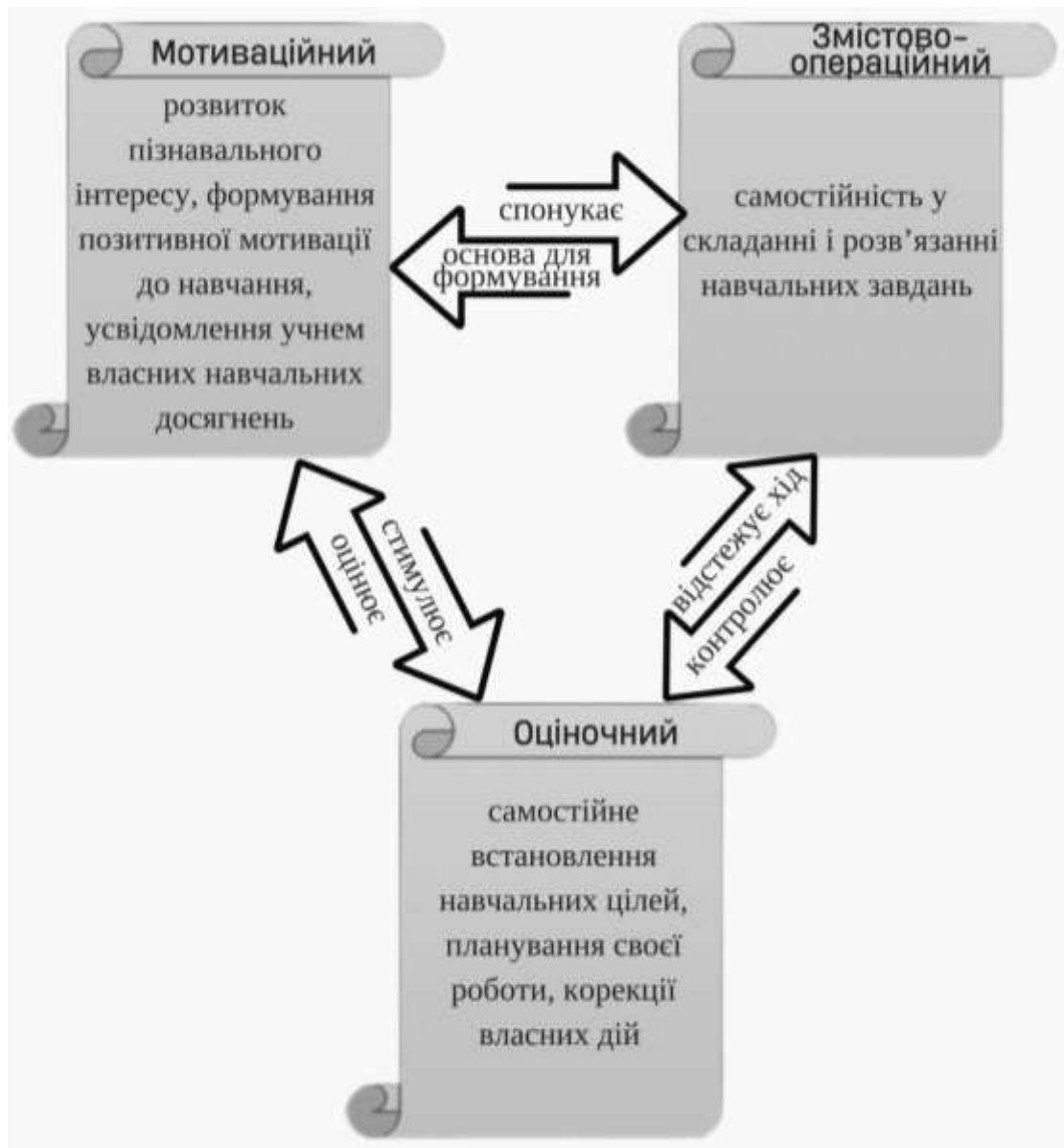

Рис. 2.1.1. Взаємозв'язок структурних компонентів пізнавальної самотійності учнів

Рівень пізнавальної самостійності учня найкраще визначається за результатами його навчально-пізнавальної діяльності. Оскільки ці результати можуть мати різну якість, то й рівень пізнавальної самостійності можна оцінювати за кількома рівнями [35].

У своїх дослідженнях Т. Шамова запропонувала класифікацію пізнавальної активності учнів, яка включає три рівні, кожен з яких має свої характерні ознаки та може бути оцінений за допомогою відповідних критеріїв та показників [50].

Перший рівень характеризується прагненням учня зрозуміти, запам'ятати і відтворити знання, оволодіти способом його застосування за зразком. Критерієм цього рівня активності може слугувати:

- прагнення учня зрозуміти явище, що вивчається, яке проявляється на уроці у вигляді запитань до вчителя;
- практична діяльність при виконанні завдань учителя;
- систематичне виконання домашньої роботи.

Цей рівень активності відрізняється нестійкістю вольових зусиль школяра і відсутністю в учнів інтересу до поглиблення знань.

Другий рівень характеризується:

- прагненням учня до виявлення значення змісту, що вивчається.
- проникненням у суть явища.
- прагненням пізнати зв'язки між явищами і процесами.
- оволодінням способами застосування знань у нових умовах.

Критерієм оцінки сформованості цього рівня активності буде:

- наявність у школяра прагнення дізнатися у вчителя або з іншого джерела причину виникнення явища, що проявляється у постановці питань на зразок «чому?»;
- вміння пояснити природу виникнення явищ, пояснити їх взаємозв'язок;
- уміння застосувати знання у новій ситуації.

Характерним показником другого рівня пізнавальної активності є прагнення учня довести розпочату справу до кінця. На цьому рівні активності проявляється епізодичне прагнення до самостійного пошуку відповіді на питання, що зацікавило. Суть діяльності педагога, який прагне розвивати пізнавальну активність школярів на цьому рівні, пов'язана з використанням інформаційно-пошукових методів навчання, що і забезпечує частково-пошуковий характер діяльності учня [41].

Третій рівень характеризується інтересом і прагненням не тільки проникнути глибоко в суть явищ та їх взаємозв'язків, але й знайти для цієї мети новий спосіб. Критерієм оцінки сформованості третього рівня пізнавальної є інтерес учня до теоретичного осмислення явищ і процесів, що вивчаються; до самостійного пошуку розв'язання проблем, що виникли в процесі пізнавальної і практичної діяльності. Цей рівень активності характеризується проявом високих вольових якостей учня, завзятістю і наполегливістю у досягненні мети. Цей рівень активності забезпечується збудженням високого ступеня розбіжності між тим, що учень знав, уже зустрічав у досвіді, й новою інформацією, новим явищем. Педагогічними засобами, що дозволяють включити вказаний механізм у дію, є організація дослідницької діяльності учнів [39].

В. Бабанський пропонує класифікацію рівнів якості самостійного мислення учнів, яка включає три ступені: високий, середній та низький.

На високому рівні учень:

- проявляє самостійність в мисленні;
- сам вміє знайти проблему і способи її вирішення;
- активно бере участь в оволодінні знаннями, в проблемних судженнях;
- висловлює пропозиції;
- прагне доповнити висловлювання товаришів;
- вносить самостійні елементи в зміст матеріалу, в розв'язання задач;

- проявляє оригінальність, раціональність, та винахідництво при виконанні практичних дій;

- може сам складати задачі.

Середній рівень характеризується:

- проявом середнього рівня розвитку самостійності мислення;
- прагненням самостійно виконувати навчально-пізнавальні задачі,

що пропонує вчитель;

- спробами виконання завдання;
- складання задач за аналогією.

Учень, що має низький рівень якості самостійності мислення:

- не володіє самостійністю мислення;
- прагне запозичити готові рішення;
- при перших труднощах звертається за допомогою;
- потребує в кожній дії допомоги й опіки [35].

На основі аналізу досліджень провідних науковців у галузі пізнавальної самостійності учнів, ми будемо використовувати у своєму дослідженні трирівневу систему оцінювання. До першого рівня належать учні, які не відчувають мотивації до навчання та прагнуть отримати готові відповіді на поставлені завдання. На другому рівні учні за підтримки вчителя намагаються самостійно вирішувати завдання. Для третього рівня характерна самостійна робота над завданнями та прагнення до дослідницької діяльності та вивчення нових тем.

З метою оцінювання рівня пізнавальної самостійності учнів нами були розроблені відповідні показники (див. таблицю 2.1.1), а також анкета (Додаток А).

Таблиця 2.1.1

Характеристика рівнів пізнавальної самостійності учнів

Критерій	I рівень	II рівень	III рівень
Мотиваційний	Виконання завдань за зовнішніми спонукальними чинниками (вказівки)	Прагнення до отримання нових знань, вибір навчальних цілей за	Самостійне визначення навчальних цілей, прагнення до самостійного

	вчителя, оцінки)	допомогою вчителя	застосування знань, висока мотивація до пізнання в географії
Змістово-операційний	Відсутність бажання працювати самостійно, використання готових відповідей	Бажання знайти відповіді, вміння ставити проблемні питання за допомогою вчителя	Вміння самостійно визначати проблемні питання та знаходити способи вирішення, використання різних варіантів вирішення
Оціночний	Відсутнє вміння оцінювати свою роботу	Оцінює свою роботу та результати за зразком, здійснює корекцію за аналізом учителя	Вміє самостійно оцінювати результати, бере участь у колективній рефлексії, коректує власні цілі

Проведене дослідження виявило тісний взаємозв'язок між розвитком пізнавальної самостійності учнів та ефективністю їхньої навчально-пізнавальної діяльності, зокрема у процесі вивчення географії. Аналіз отриманих даних дозволив визначити пізнавальну самостійність як складну структуру, що складається з взаємопов'язаних компонентів. Було розроблено систему критеріїв та показників для оцінки рівнів сформованості пізнавальної самостійності школярів, що відкриває нові можливості для вдосконалення навчально-виховного процесу та розробки дидактичних засобів для вміння самостійно ставити і вирішувати пізнавальні завдання.

2.2. Методичні особливості проєктної діяльності з географії щодо розвитку пізнавальної самостійності учнів

У парадигмі сучасної освіти акцент зміщується з набуття глибоких знань у бік формування ключових компетентностей, серед яких особливе значення має пізнавальна самостійність. Розвиток цієї компетентності передбачає формування у здобувачів освіти здатності до самостійного здобуття, критичного аналізу та творчого застосування знань, що є необхідною передумовою для їх успішної соціалізації та самореалізації в динамічному суспільстві. Одним із дієвих шляхів виховання таких компетенцій, зокрема пізнавальної самостійності, є проєктна діяльність.

Застосування методів проєктного навчання може використовуватися на різних етапах навчання географії: при вивченні нового матеріалу, закріпленні знань, узагальненні та систематизації знань, контролі та оцінюванні навчальних досягнень учнів.

Проєктна діяльність включає в себе низку етапів, а саме:

- організаційний;
- планування проєкту;
- інформаційно-операційний;
- підсумковий [42].

Організаційний етап – це етап визначення вчителем стратегії діяльності, яка полягає у виборі виду й теми проєкту, формулюванні провідної проблеми та дидактичної мети [14].

Обираючи тему навчального проєкту, вчитель має орієнтуватися на навчальну програму (тема має відповідати вимогам навчальної програми з певного предмету), власний інтерес (вчителю має бути цікаво досліджувати цю тему разом з учнями), можливості учнів (тема має бути посильною для учнів, з урахуванням їхнього віку, знань та навичок). Назва проєкту має бути чіткою, лаконічною та зрозумілою для учнів, зацікавлювати та спонукати їх до дослідження теми, а також відрізнитися від формулювання навчальної теми [43].

При виборі теми проєкту вчителю та обговоренні її з учнями важливо враховувати їхні інтереси, пізнавальні потреби та можливості, варто орієнтуватись на розвиток таких компонентів пізнавальної самостійності як мотиваційний, змістовно-операційний та оціночний. При цьому важливо врахувати:

- чи дійсно серйозно захопить учнів пропонований проєкт;
- чи піддаватиметься він успішній реалізації з їхнього боку;
- чи буде мати практичний, особистісно чи соціально значущий результат;

- чи зумовить виконаний проєкт у процесі його реалізації подальшу серію проєктів.

Кожен навчальний проєкт ґрунтується на задумі розв'язати певну проблему. З формулювання проблеми впливають мета й завдання проєктної діяльності учасників.

Визначаючи проблему, важливо зважати на такі аспекти:

1. Чи буде проблема цікавою та важливою для учнів?
2. Чи стане проблема стимулом для активної пізнавальної діяльності учнів?
3. Чи призведе вирішення проблеми до отримання нових знань та засвоєння нового соціального досвіду [49]?

Постановка проблеми передбачає створення проблемної ситуації. Це такий психічний стан учня, який пов'язаний з відчуттям інтелектуального утруднення. Цей стан скеровує розумову діяльність учня на подолання проблеми. Ознаками проблемної ситуації є:

- необхідність виконання дій, які породжують пошукову пізнавальну потребу в новому способі діяльності;
- невідоме, яке потрібно розкрити й пояснити;
- можливості учнів щодо виконання поставленого завдання [33].

На другому етапі учитель ознайомлює дітей із загальною темою навчального проєкту та стимулює виникнення інтересу до неї; окреслює коло проблемних питань та зорієнтовує на усвідомлення задуму проєкту; допомагає вжитися в ситуацію та виділити низку підпроблем, які цікавлять учнів; скеровує на можливі шляхи вирішення проблеми та ймовірний результат діяльності, допомагає в її плануванні [13].

Ставлячи перед учнями проблему, вчитель має не лише чітко її сформулювати, але й зробити так, щоб вона зацікавила учнів. Для цього потрібно:

1. Підкреслити важливість проблеми.
2. Продемонструвати власну зацікавленість.

3. Виявити готовність до співпраці.
4. Створити емоційно забарвлену атмосферу.
5. Підкреслити важливість командної роботи.
6. Зосередити увагу на дослідницькому характері діяльності.

Під час формулювання проблеми індивідуальних проєктів важливо, щоб учні самі її обирали. Вони повинні чітко розуміти, що їх цікавить у цій проблемі та чого вони хочуть досягти в ході проєкту [6].

Також на цьому етапі важливо розділити учнів на групи та визначити вид майбутнього результату, а також форми представлення. Це може бути малюнок, плакат, газета, сценарій, літературний твір, макет, модель, ескіз, побутовий виріб, костюм, веб-сайт, відео-сюжет тощо. Продукт проєктної діяльності засвідчує підсумок вирішення поставленої проблеми.

На другому етапі визначаються критерії оцінювання проєктної діяльності учасників. Враховуючи, що провідною метою цієї діяльності є самоствердження учня, зміцнення або підвищення його суспільного статусу, сприймання та визнання його суб'єктного досвіду, оцінка навчального проєкту повинна мати змістовий (вербальний) і стимулюючий характер. Для цього необхідно пояснити учням особливості оцінювання їхньої діяльності – оцінюється сам процес, а не результат; не застосовується оцінювання в балах; які критерії оцінки будуть використовуватись; в який спосіб буде відбуватися цей процес (оцінювання експертною групою, самооцінювання, взаємооцінювання) [32].

Метою роботи учнів на інформаційно-операційному етапі є збір інформації, котра різнобічно характеризує проблему, доводить її актуальність.

Для формування змістово-операційного компоненту необхідно навчити учнів самостійно здобувати, аналізувати та використовувати інформацію для вирішення практичних завдань. На цьому етапі необхідно:

1. Визначити джерела інформації. Обговорити в класі різноманітні джерела інформації. Визначити, котрі з них є доступними у вашій ситуації. Школярі можуть запропонувати додаткові джерела, які також слід обговорити в

класі. Необхідно запитати в учнів, чим може бути корисне кожне джерело інформації.

2. Розподілити обов'язки щодо збору та опрацювання інформації. Після того, як учні визначили основні джерела інформації, потрібно кожній групі доручити збір необхідної інформації з певного її джерела. Переконайтеся, чи правильно діти зрозуміли завдання. Нагадайте учням, що вони будуть звітувати про виконану роботу перед колективом класу.

3. Обговорити основні правила збору інформації.

Важливо щоб під час збору необхідного матеріалу школярі не обмежувалися інформацією з одних вуст, а зверталися до різноманітних джерел інформації. Вони повинні пам'ятати про те, що свідчення людей, документи, матеріали ЗМІ тощо не завжди містять достовірну інформацію. Тому, роблячи певні узагальнення та висновки, необхідно звертатися до різних джерел інформації.

Лише критичний аналіз дійсності та порівняння інформації, отриманої з багатьох джерел, що висвітлюють проблему іноді під різними кутами зору, можуть забезпечити достовірність даних.

4. Проаналізувати інформацію. Вибрати спосіб вирішення проблеми.

Етап має на меті визначення способу вирішення проблеми, який підтримує більшість класу. Головним завданням цього етапу є систематизація та аналіз отриманого матеріалу, планування діяльності для вирішення проблеми [13].

Підсумковий етап – це етап перевірки результатів, виправлення помилок, співставлення здобутих результатів із запланованими, підведення підсумків роботи та її оцінка [18].

Під час публічної презентації проекту його учасники не лише демонструють результати своєї роботи, а й вчаться оцінювати власні досягнення та аналізувати процес їхньої діяльності. Для розвитку оцінного компоненту необхідно створити умови за яких учні мають:

1. Чітко й лаконічно сформулювати мету проєкту, описати його основні завдання та етапи виконання.
2. Поділитися з аудиторією знаннями та навичками, які були здобуті в процесі роботи.
3. Презентувати продукт проєкту (веб-сайт, презентацію, відео, модель тощо) у цікавій та доступній формі.
4. Пояснити, чому проєкт є важливим та корисним, яку проблему він вирішує або які нові можливості відкриває.
5. Розповісти про те, як проходила робота, з якими труднощами довелося зіткнутися та які були досягнення.
6. Окреслити перспективи розвитку проєкту, поділитися ідеями щодо його подальшого вдосконалення [32].

Публічна презентація дозволяє учням побачити свою роботу з боку, отримати зворотний зв'язок від однолітків та вчителів, а також оцінити свій внесок у загальний результат. Це сприяє розвитку самокритичності, вміння аналізувати свої сильні та слабкі сторони, а також ставити собі нові цілі для подальшого розвитку.

2.3. Зміст проєктної діяльності з географії в НУШ щодо розвитку пізнавальної самостійності учнів

Сучасна географічна освіта покликана запалити в учнях іскру цікавості до світу, до людей, до всього, що нас оточує. Це прагнення пізнання має залишитися з ними на все життя, спонукаючи до постійного відкриття нового [9]. Модельна навчальна програма курсу «Географія» дозволяє реалізувати це завдання. Зміст навчання спрямований на вироблення практичних навичок та раціональної поведінки учнів. Програма сприяє формуванню в учнів як ключових і предметної (географічної) компетентностей так і наскрізних умінь.

Реалізація завдань модельної навчальної програми через проєктну діяльність сприяє формуванню в учнів ключових компетентностей та наскрізних умінь, зокрема:

- читати з розумінням;
- висловлювати власну думку усно і письмово;
- критично та системно мислити;
- діяти творчо;
- виявляти ініціативність;
- здатність логічно обґрунтувати позицію;
- конструктивно керувати емоціями;
- оцінювати ризики;
- приймати рішення;
- розв'язувати проблеми [27].

Аналіз модельних програм НУШ засвідчив, що географія в Новій українській школі пропонує учням цікавий та різноманітний контент, орієнтований на проєктну діяльність.

Зокрема у 7 класі курс «Географія» (авт. Запотоцький С. П. та ін.) охоплює 4 розділи: «Картографічне зображення Землі», «Головні закономірності формування природи материків та океанів», «Природа материків», «Природа океанів» [27].

Завдяки проєктній діяльності, спрямованій на вивчення цих тем, учні зможуть глибше осягнути географічні знання про природу материків та океанів, їхню цілісність і диференціацію природних умов, а також розширити свої знання про географічну оболонку та її компоненти. Зміст курсу створює необхідну основу для розуміння учнями ролі географічної оболонки в житті людей і впливу суспільства на природні умови.

Згідно модельної навчальної програми автори пропонують використовувати проєктну діяльність у кожному розділі при вивченні окремих тем. Приклади застосування проєктів у 7 класі закладів загальної середньої освіти подано у таблиці 2.3.1.

Таблиця 2.3.1

Проекти у 7 класі

Тема уроку	Тема проєкту
РОЗДІЛ І. КАРТОГРАФІЧНЕ ЗОБРАЖЕННЯ ЗЕМЛІ	
Географічні координати	Маршрут власної подорожі з визначенням географічних координат та напрямків.
	Найкоротший шлях між містами на різних материках за допомогою картографічних онлайн-сервісів та онлайн-ресурсів.
РОЗДІЛ ІІ. ГОЛОВНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРИРОДИ МАТЕРИКІВ ТА ОКЕАНІВ	
Природні комплекси Землі	Лепбук/буклет «Природні зони Землі».
РОЗДІЛ ІІІ. ПРИРОДА МАТЕРИКІВ	
Африка	Природні зони Африки: фотосафарі найбільшими національними парками материка.
Австралія	Фотоколаж «Природні об'єкти Світової спадщини ЮНЕСКО в Австралії».
	Подорож в Австралію: рекомендації мандрівникам.
Південна Америка	Створення буклету «Природні унікальні Південної Америки».
Антарктида	Розроблення проєкту антарктичної наукової станції: розміщення, облаштування, обладнання, напрями наукових досліджень.
Північна Америка	Фотоколаж «Найвідоміші національні парки Північної Америки».
Євразія	Розроблення презентації «Екологічна катастрофа Аральського моря».
РОЗДІЛ ІV. ПРИРОДА ОКЕАНІВ	
Океани полярних широт	Як врятувати білих ведмедів?

Тихий океан. Атлантичний океан. Індійський океан	Океанічні пустелі, причини виникнення, особливості природи.
	Освоєння природних багатств океанів.
РОЗДІЛ V. УЗАГАЛЬНЕННЯ	
Природні чинники у формуванні людської цивілізації. Культурні цивілізації. Етноси	Розселення людей і розвиток цивілізації.
	Ідеальний континент.

Тематика проєктів у модельній навчальній програмі з географії для 7 класу має чітку спрямованість на формування в учнів ключових компетентностей. Автори пропонують проєкти, які дозволяють здобувачам освіти не лише здобути знання з географії, а й розвинути важливі вміння та навички, необхідні для успішного життя в сучасному світі.

Проєкти охоплюють різні аспекти географічної науки та передбачають використання різноманітних форм роботи. Це дозволяє залучити учнів з різними інтересами та стилями навчання.

Особливу увагу автори приділяють розвитку критичного мислення, комунікативних навичок та вміння працювати з інформацією. Проєкти спонукають учнів до аналізу, порівняння, формулювання власних висновків та обґрунтування своєї точки зору.

Важливою складовою проєктної діяльності є використання інформаційно-комунікаційних технологій. Учні вчаться шукати інформацію в інтернеті, створювати презентації, працювати з картографічними сервісами.

Використовуючи проєктну діяльність, дослідження, роботу у групі для розв'язання проблем, учні розвивають свою пізнавальну самостійність. Вони вчаться самостійно здобувати інформацію, аналізувати її та використовувати для досягнення поставленої мети.

Зміст проєктної діяльності з географії в НУШ має бути спрямований на розвиток в учнів таких аспектів пізнавальної самостійності:

1. Здатність самостійно визначати мету та завдання навчання, формулювати запитання і шукати на них відповіді, виявляти проблеми та знаходити шляхи їх вирішення.
2. Вміння розробляти план дослідження, визначати необхідні ресурси, розподіляти час та обов'язки.
3. Навички роботи з різними джерелами інформації: підручниками, довідниками, енциклопедіями, картами, інтернет-ресурсами, а також вміння проводити спостереження, експерименти, анкетування.
4. Здатність аналізувати та оцінювати інформацію, виділяти головне, порівнювати різні точки зору, робити висновки, визначати достовірність даних.
5. Вміння використовувати географічні знання для вирішення практичних завдань, проведення досліджень, створення проєктів.
6. Навички підготовки та проведення презентацій, доповідей, звітів, вміння виступати перед аудиторією.

Висновки до другого розділу

Результати дослідження у другому розділі дозволили констатувати, що розвиток пізнавальної самостійності учнів має комплексний характер та підлягає структуруванню. У структурі цієї навички у контексті вивчення географії виокремлено мотиваційний, змістово-операційний та оціночний компоненти.

Мотиваційний компонент характеризує мотивацію учнів як до освітнього процесу в закладі загальної середньої освіти, так і до вивчення географії. Змістово-операційний компонент містить систему знань з географії, що дозволяють обирати способи вирішення пізнавальних задач. Оціночний

компонент передбачає вміння учнів використовувати знання для проєктної діяльності.

У другому розділі дослідження також було проаналізовано особливості розвитку пізнавальної самостійності учнів через проєктну діяльність з географії та визначено, що проєктна діяльність як метод навчання сприяє формуванню ключових компетентностей учнів.

Результати теоретичного аналізу та розробленої критеріальної характеристики стали основою для подальшого емпіричного дослідження розвитку пізнавальної самостійності учнів через впровадження проєктної діяльності в 7 класі закладів загальної середньої освіти.

РОЗДІЛ 3

ДОСЛІДНИЦЬКО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ УЧНІВ В ПРОЦЕСІ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ГЕОГРАФІЇ

3.1. Експериментальне дослідження ролі проєктної діяльності з географії щодо розвитку пізнавальної самостійності учнів

Для вирішення проблеми нашого дослідження вважаємо за необхідне обґрунтувати алгоритм поетапної реалізації експериментального дослідження формування пізнавальної самостійності в процесі вивчення шкільного курсу географії.

Як видно з рисунка, алгоритм складається з трьох основних етапів: підготовчого, експериментального та підсумкового (див. Рисунок 3.1.1) Взаємозв'язок між його етапами забезпечує постійну корекцію та вдосконалення навчального процесу, оскільки результати кожного попереднього етапу слугують основою для оптимізації наступного.

На підготовчому етапі проводиться комплексне загальне дослідження, що дозволяє визначити їхній початковий рівень пізнавальної самостійності та індивідуальні особливості.

Експериментальний етап передбачає створення спеціальних дидактичних умов, спрямованих на розвиток пізнавальної самостійності учнів. На підсумковому етапі проводиться оцінка результатів формувального експерименту за допомогою критеріїв (мотиваційний, змістовно-операційний, оціночний), які дозволяють визначити рівень сформованості пізнавальної самостійності учнів після застосування розробленої методики.

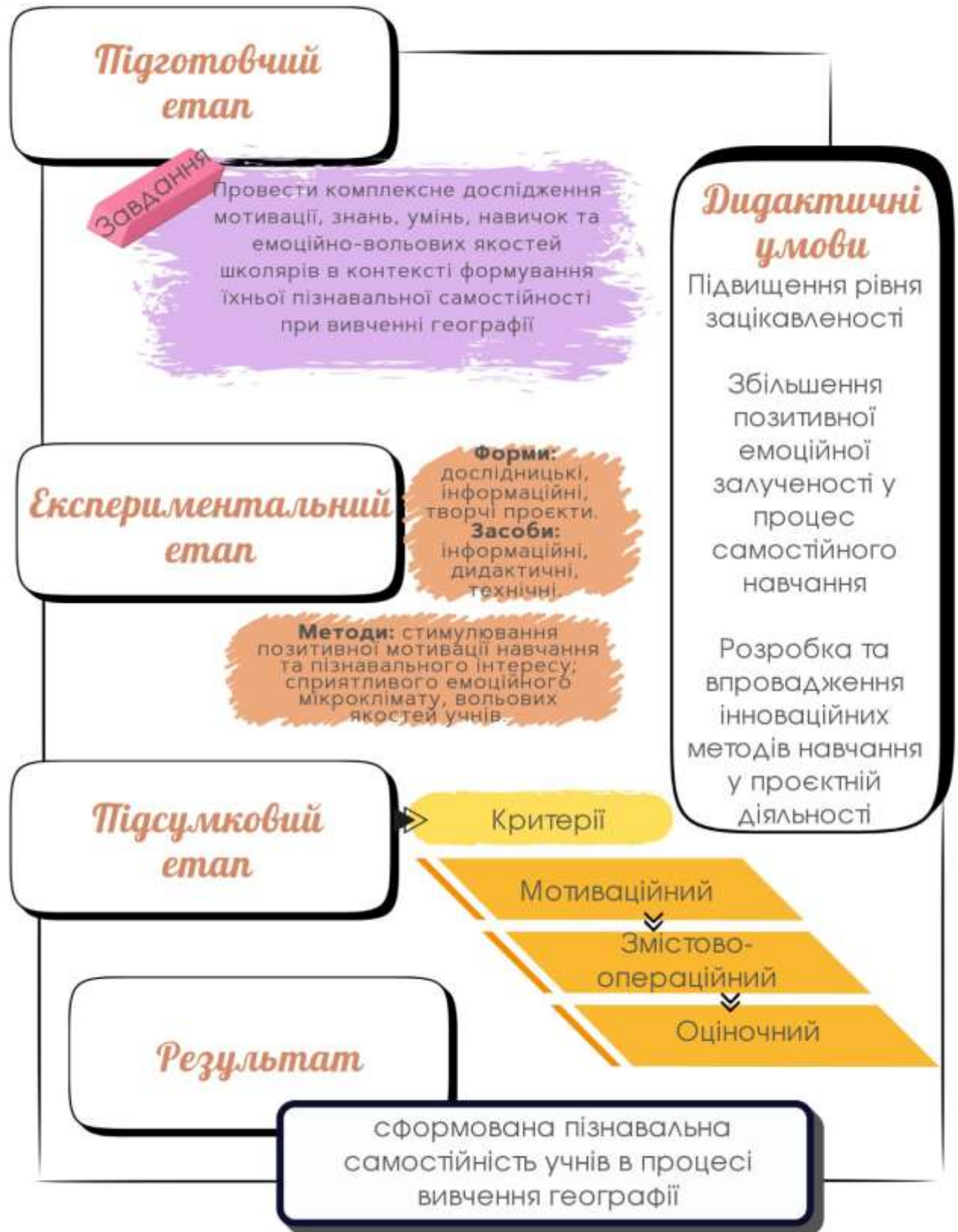

Рис. 3.1.1 Алгоритм реалізації експерименту щодо формування пізнавальної самостійності учнів в процесі вивчення географії

Запропонований алгоритм має характер зворотного зв'язку, що забезпечує постійну корекцію та вдосконалення навчального процесу. Результати кожного попереднього етапу слугують основою для оптимізації наступного, що дозволяє адаптувати процес навчання до індивідуальних потреб учнів та досягати оптимальних результатів.

Отож на першому етапі дослідження був нами було поставлено за мету провести констатувальний експеримент та встановити загальний рівень сформованості пізнавальної самостійності в учнів 7 класу через визначення рівня розвитку окремих компонентів пізнавальної самостійності учнів з географії за допомогою авторських анкет, що відповідало констатувальному етапу експерименту.

Варто зазначити, що підготовчий етап дослідження виконує функцію підґрунтя для подальшої реалізації алгоритму, забезпечуючи логічний перехід до фінальної стадії формування пізнавальної самостійності учнів у процесі вивчення географії.

У дослідженні брали участь учні 7 класів комунального закладу загальної середньої освіти «Луцький лицей №28 з посиленою фізичною підготовкою Луцької міської ради» загальною кількістю 31 особа.

У ході дослідження було отримано дані щодо компонентів:

- мотиваційний (розвиток пізнавального інтересу, мотивації до успіху);
- змістово-операційний (розвиток навичок самостійного пошуку, аналізу та використання інформації для вирішення навчальних проблем);
- оціночний (розвиток навичок саморегуляції в навчанні: ставити цілі, планувати дії та вносити зміни для досягнення успіху).

Анкета (Додаток А) складалась із 30 запитань, розподілених порівну між трьома критеріями. Кожне запитання сформульовано таким чином, щоб учень міг вибрати один із запропонованих варіантів відповідей (шкала Лайкерта):

1. Не згідний/на – 1 бал.
2. Скоріше не згідний/на – 2 бали.

3. Важко сказати – 3 бали.
4. Скоріше згідний/на – 4 бали.
5. Згідний/на – 5 балів [4].

Для визначення рівня сформованості пізнавальної самостійності було використано наступний алгоритм: розрахунок середнього балу за кожним критерієм для кожного учня; визначення рівня за кожним критерієм:

- низький рівень – середній бал менше 3;
- середній рівень – середній бал від 3 до 4;
- високий рівень – середній бал більше 4;

визначення загальної оцінки рівня пізнавальної самостійності на основі середнього арифметичного балів за всіма трьома критеріями; формування висновку про загальний рівень пізнавальної самостійності учня на основі загального середнього балу.

На основі отриманих даних можна зробити висновки про рівень сформованості пізнавальної самостійності учнів класу в цілому та окремих учнів. Це дозволить вчителю скоригувати навчальний процес та розробити індивідуальні завдання для кожного учня. Результати діагностики перед впровадженням проектних технологій показали, що більшість учнів (53%) не мають мотивації до навчання, прагнуть знаходити відповіді не докладаючи зусиль і лише невелика кількість (20%) може самостійно виконувати і представляти роботу без сторонньої допомоги (див. рис. 3.1.1).

Рис. 3.1.1. Результати діагностики сформованості пізнавальної самостійності учнів перед початком дослідження

Отримані результати дозволили нам зробити певні висновки:

- отриманий діагностувальний матеріал має загальний характер, і може слугувати основою для обґрунтування педагогічних умов, за яких формування пізнавальної самостійності в контексті вивчення географії може набути більш ефективним;
- отримані результати свідчать, що більшість учнів займають пасивну позицію у навчанні;
- важливим є забезпечити розвиток компонентів пізнавальної самостійності шляхом використання відповідних технологій та методів навчальної діяльності на уроках географії.

З огляду на це, формувальний етап набув особливої актуальності, оскільки передбачав цілеспрямований розвиток компонентів пізнавальної самостійності учнів шляхом впровадження інноваційних технік та методів навчальної діяльності на уроках географії в межах проектної діяльності. Зокрема, нами було вирішено про доцільність застосовувати індивідуальні та колективно-групові форми роботи з використанням інформаційних, дидактичних, технічних та інших засобів навчання.

На формувальному етапі дослідження було запропоновано для реалізації декілька проєктів, а саме:

- розробка маршруту власної подорожі з визначенням географічних координат та напрямків;
- складання рекомендацій для мандрівників, які планують подорож до Австралії;
- дослідження розселення людей та розвитку цивілізації;
- створення проєкту «Ідеальний континент».

Однак, в результаті було прийнято рішення реалізувати проєкт «Ідеальний континент» (Додаток Б).

Наступний етап дослідження був присвячений цілеспрямованому формуванню пізнавальної самостійності учнів 7-го класу в процесі вивчення географії за допомогою проєктної діяльності. Для досягнення цієї мети було застосовано комплексний підхід, який включав теоретичний аналіз наукової літератури, емпіричне дослідження (спостереження за учнями під час навчального процесу, проведення анкетування) та педагогічний експеримент. Отримані дані були проаналізовані за допомогою якісних та кількісних методів [51].

Експеримент проводився у «Луцькому ліцеї №28 з посиленою фізичною підготовкою» за модельною навчальною програмою «Географія. 6-9 класи» (авт. С. Запотоцький та ін.). Відповідно до запитання було визначено, що запланований проєкт є інформаційний (пошук інформації), груповий та творчий (оскільки діти самостійно повинні створити «новий» континент).

Першим і одним з найважливіших кроків формувального експерименту став пошук ключового питання проєкту, яке було сформульоване наступним чином «Чи може утворитися ідеальний континент, де панує гармонія між природою та людством, де різноманітні екосистеми процвітають, а суспільство живе у злагоді та добробуті?».

Наступним важливим кроком стало формулювання мети, що передбачає розвиток в учнів критичного мислення, уміння аналізувати інформацію та

робити висновки; формування уявлення про взаємозв'язки між людиною і природою; розвиток творчих здібностей учнів та вміння працювати в команді; поглиблення знання про географію різних континентів.

Учням пропонувалося опрацювати інформацію про різні континенти та вписати властивості, які на їх думку, мають бути притаманними ідеальному континенту. До таких особливостей відносять клімат, ґрунти, різноманітність рослинного та тваринного світу, ресурсозабезпеченість тощо. У табл. 3.1.1. подано один із варіантів характеристики різних особливостей Південної Америки.

Таблиця 3.1.1

Сприятливі умови для проживання у Південній Америці

Умови	Характеристика
Клімат	Теплий клімат з достатньою кількістю опадів
Ґрунти	Родючі
Природа	Різноманітні ландшафти: гори, пустелі, тропічні ліси, пляжі
Водойми	Густа річкова мережа, озера, водоспади, водохранища, моря
Населення	Дружелюбне населення, яке славиться своєю гостинністю та відкритістю

Результати самостійної навчально-пошукової діяльності дозволяли учням брати активну участь у подальшому колективному обговоренні отриманої інформації.

У процесі міркування учні переконувалися у важливості та ролі того чи іншого чинника і могли пояснити, чому вони обрали, наприклад, тропічний кліматичний пояс для «свого» континенту, а не помірний чи субтропічний.

Для стимулювання розвитку критичного мислення учнів ми широко використовували проблемні запитання. Такі завдання вимагали від учнів не

просто запам'ятовувати факти, а глибоко аналізувати інформацію, висувати гіпотези та обґрунтовувати свої висновки. На уроці учні розв'язували завдання, пов'язані з аналізом кліматичних діаграм, виявленням причин природних явищ та прогнозуванням їхніх наслідків. Такими завданнями були:

1. Чому в різних частинах Землі спостерігаються різні кліматичні пояси? Як рельєф місцевості впливає на клімат?
2. Які наслідки глобального потепління для України? Які регіони нашої країни найбільш вразливі до змін клімату?
3. Чому в одних регіонах світу випадає багато опадів, а в інших – мало? Як це пов'язано з циркуляцією атмосфери?
4. Як людина може зменшити свій вплив на довкілля? Які альтернативні джерела енергії можна використовувати?

Спостереження за проектною діяльністю учнів в експериментальному 7 засвідчили, що робота над проектом забезпечувала системний розвиток їхніх дослідницьких компетентностей та сприяла формуванню глибоких і стійких географічних знань, відповідно до кожного компонента пізнавальної самостійності: мотиваційного – підвищення рівня пізнавального інтересу до вивчення особливостей материків; змістово-операційного – збагачення знань семикласників про континенти нашої планети та пошук «ідеальних» властивостей для «створення власного»; оціночного – уміння відбирати інформацію осмислювати, порівнювати її і використовувати для досягнення позитивного результату, контролювати свої дії, здійснювати корекцію, виявляючи наполегливість, готовність долати труднощі.

Щоб перетворити географію зі сухої суми фактів на захопливу подорож світом, ми прагнули викликати в учнів 7 класу не просто інтерес до предмета, а й глибокий емоційний зв'язок. Адже саме емоції є потужним мотиватором для навчання і сприяють кращому запам'ятовуванню інформації.

Для досягнення цього:

1. Створено на уроках атмосферу дослідження, де учні могли відчутися справжніми мандрівниками, вченими або місцевими жителями різних

куточків планети. Наприклад, під час вивчення теми «Річки» ми пропонували учням уявити себе дослідниками, які вирушають у експедицію по недослідженій річці. Які прилади вони візьмуть із собою? Які труднощі можуть зустріти на шляху? Які відкриття зроблять?

2. Інтерактивні мапи, відеоролики, віртуальні екскурсії – все це допомагало учням зануритися в атмосферу вивчаємого регіону, побачити його красу і унікальність. Наприклад, під час вивчення теми «Гори» ми демонстрували відеоролики про сходження на найвищі вершини світу, що викликало в учнів почуття захоплення і бажання дізнатися більше.

3. Запропоновано учням самостійно обирати теми для проєктів. Це могла бути розробка туристичного маршруту, створення моделі вулкана, дослідження впливу кліматичних змін на рідний край. Така діяльність дозволяла учням проявити свою творчість, залучити своїх однолітків і відчувати себе справжніми дослідниками.

4. Обговорено з учнями екологічні проблеми, проблеми міграції, глобального потепління. Це допомагало їм усвідомити, що географія не є абстрактною наукою, а тісно пов'язана з реальним життям і має важливе значення для майбутнього нашої планети.

Емоційний зв'язок з предметом, під час застосування таких методів, робить навчання більш цікавим і захопливим, що підвищує мотивацію учнів до самостійної роботи. Також важливим є те, що інформація, яка викликає емоції, запам'ятовується краще, ніж лекція, а створення образів, уявних ситуацій та розв'язання проблемних задач сприяє розвитку творчих здібностей.

Використання емоційного компонента в навчанні географії дозволило перетворити урок з пасивного засвоєння знань на активний процес дослідження, відкриття і творчості.

Впровадження проєктної технології забезпечило можливість учням не лише закріпити теоретичні знання з географії, але й розвинути цілий комплекс умінь і навичок. Працюючи над проєктом, учні самостійно обирали тему дослідження, визначали необхідні джерела інформації, планували етапи роботи.

Це сприяло розвитку їхньої ініціативності та відповідальності. При створенні презентацій учні демонстрували високий рівень креативності, використовуючи різноманітні мультимедійні засоби. Захист робіт перед класом дозволив не лише презентувати результати своєї роботи, але й відстоювати свою точку зору, відповідати на запитання однокласників і вчителя. Таким чином, проєкт сприяв розвитку комунікативних навичок і впевненості в собі.

Створення презентації ідеального континенту у довільній формі дозволило учням самостійно встановити причинно-наслідкові зв'язки у формуванні природи материків, проявити індивідуальний та колективний творчий підхід у проєктуванні «ідеального» материка.

На контрольному етапі експерименту ми відстежували формування навчально-пізнавальної діяльності учнів в проєктній діяльності. Останній етап передбачав порівняння отриманих даних щодо рівня пізнавальної самостійності в учнів на початку та після завершення формувального етапу експерименту. Отримані результати та висновки розглянемо в наступному параграфі.

3.2. Аналіз результатів експериментальної роботи та методичні рекомендації до розвитку пізнавальної самостійності на уроках географії

Метою проведеного педагогічного експерименту було виявлення ефективності формування пізнавальної самостійності учнів 7 класу у процесі проєктної діяльності з географії. Для оцінки рівня сформованості пізнавальної самостійності було використано такі критерії: мотиваційний, операційно-змістовний та оціночний.

В ході експерименту учні експериментальної групи були залучені до проєктної діяльності з географії із застосуванням розробленої методики, спрямованої на розвиток їхньої пізнавальної самостійності. Учні контрольної групи вивчали географію за традиційною методикою. Для визначення рівня сформованості пізнавальної самостійності учнів було проведено діагностику до і після експерименту. Отримані дані були проаналізовані та порівняні за

кожною групою та за кожним критерієм. Результати порівняльного аналізу рівнів сформованості компонентів пізнавальної самостійності учнів експериментальної та контрольної груп представлені в таблиці 3.2.1.

Таблиця 3.2.1

Порівняння результатів сформованості компонентів пізнавальної самостійності учнів за кожним компонентом

Критерій	Експериментальна група		Контрольна група	
	до проведення експерименту	після проведення експерименту	до проведення експерименту	після проведення експерименту
Мотиваційний	15%	55%	15%	17%
Змістово-операційний	10%	42%	10%	11%
Оціночний	10%	45%	12%	13%

Як видно з таблиці 3.2.1 та рисунків 3.2.1 і 3.2.2, на початку експерименту рівень сформованості пізнавальної самостійності учнів експериментальної та контрольної груп був приблизно однаковим за всіма трьома компонентами і знаходився на низькому рівні (10-15% за мотиваційним, 10-11% за змістовно-операційним та 10-12% за оціночним). Це свідчить про однорідність вибірки та дозволяє об'єктивно оцінити вплив розробленої методики на розвиток пізнавальної самостійності учнів.

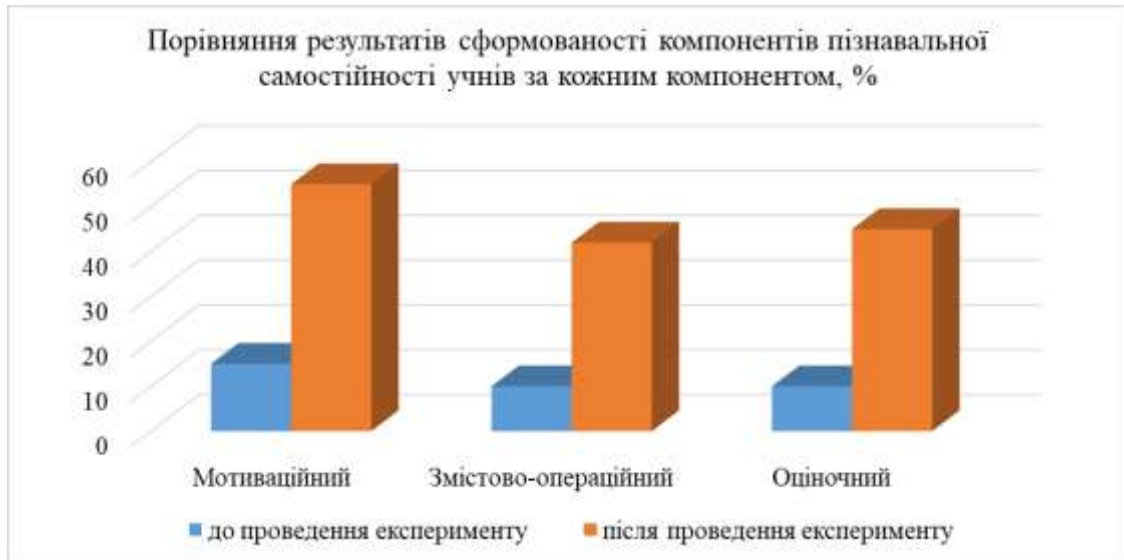

Рис. 3.2.1. Порівняння результатів сформованості компонентів пізнавальної самостійності учнів за кожним компонентом у експериментальній групі

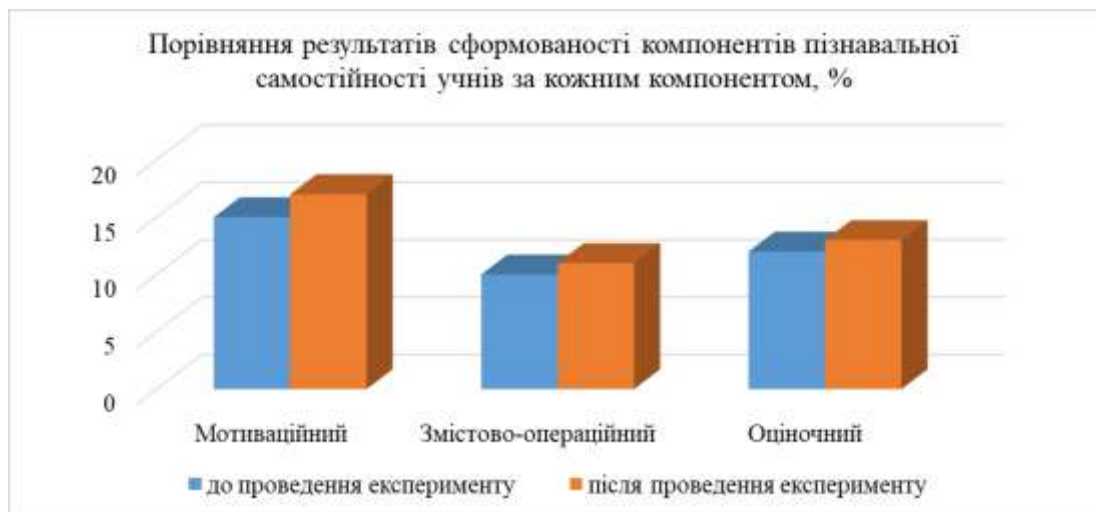

Рис. 3.2.2. Порівняння результатів сформованості компонентів пізнавальної самостійності учнів за кожним компонентом у контрольній групі

Після проведення формувального експерименту в експериментальній групі спостерігається значне підвищення рівня сформованості всіх компонентів пізнавальної самостійності. Найбільш виражена позитивна динаміка простежується за мотиваційним компонентом: рівень сформованості зріс з 15% до 55%, що вказує на суттєве підвищення пізнавального інтересу учнів до географії, їхньої мотивації до навчання та прагнення до самостійного здобуття

знань. Згідно з характеристиками рівнів в таблиці 2.1.1, учні експериментальної групи перейшли з «першого» на «третій» рівень за цим компонентом. Це може бути пов'язано з тим, що проєктна діяльність створює умови для самостійного вибору теми проєкту, постановки цілей, планування діяльності та оцінки результатів, що підвищує зацікавленість учнів та їхню внутрішню мотивацію.

Значні зміни відбулися також за змістовно-операційним компонентом: рівень сформованості зріс з 10% до 42%. Це означає, що учні експериментальної групи навчилися самостійно планувати свою діяльність, шукати та аналізувати інформацію з різних джерел (підручники, енциклопедії, інтернет-ресурси), вирішувати проблемні завдання з географії, застосовуючи різноманітні методи та прийоми пізнавальної діяльності (спостереження, експеримент, моделювання, картографічний метод тощо). Вони стали більш впевненими у своїх силах, здатними до самоорганізації та самоконтролю в процесі навчання. Робота над проєктом вимагає від учнів проявлення ініціативи, самостійного пошуку рішень, вміння працювати в команді та представляти результати своєї роботи, що позитивно впливає на розвиток змістовно-операційного компонента пізнавальної самостійності.

За оціночним компонентом також спостерігається позитивна динаміка: рівень сформованості зріс з 10% до 45%. Учні навчилися критично оцінювати отриману інформацію, зіставляти її з іншими джерелами, аналізувати результати своєї діяльності, робити висновки та формулювати власну думку з обґрунтуванням. Вони стали більш рефлексивними, здатними до самоаналізу та самооцінки. В процесі проєктної діяльності учні отримують можливість не тільки оцінити свою власну роботу, а й роботу своїх однокласників, що сприяє формуванню об'єктивності та адекватності оцінки.

У контрольній групі, де навчання здійснювалося за традиційною методикою, зміни у рівнях сформованості компонентів пізнавальної самостійності менш виражені, ніж в експериментальній. За оціночним компонентом спостерігається незначне підвищення з 12% до 13%, що може

бути пов'язано з природним розвитком учнів та їхнім навчальним досвідом протягом навчального року.

За мотиваційним компонентом теж спостерігається підвищення – рівень сформованості збільшився з 15% до 17%. Це може свідчити про те, що традиційні методи навчання, які часто орієнтовані на пасивне засвоєння знань та репродуктивну діяльність, недостатньо стимулюють пізнавальний інтерес учнів та їхню внутрішню мотивацію до вивчення географії. Учні можуть втрачати інтерес до предмету, якщо не бачать зв'язку між отриманими знаннями та реальним життям, не мають можливості для самостійного пошуку та відкриття нових знань, не відчують себе активними учасниками навчального процесу.

За змістовно-операційним компонентом рівень сформованості залишився практично незмінним (10% та 11%). Це вказує на те, що традиційна методика навчання не створює достатніх умов для формування в учнів вмінь самостійно планувати свою діяльність, шукати та аналізувати інформацію, вирішувати проблемні завдання, застосовувати набуті знання на практиці. Учні залишаються в ролі пасивних споживачів інформації, не маючи достатньої практики самостійної пізнавальної діяльності.

Таким чином, отримані результати свідчать про обмежені можливості традиційної методики навчання географії щодо розвитку пізнавальної самостійності учнів та підтверджують ефективність розробленої методики формування пізнавальної самостійності учнів 7 класу у процесі проєктної діяльності з географії. Навчання, зосереджене на передачі готових знань, не сприяє формуванню в учнів активної життєвої позиції, вміння самостійно мислити та діяти, приймати рішення та нести за них відповідальність, а застосування проєктної діяльності сприяє підвищенню мотивації учнів до навчання, формуванню вмінь самостійно здобувати знання та застосовувати їх на практиці, розвитку критичного мислення та рефлексії.

Проведений експеримент засвідчив, що надання учням свободи у виборі шляхів досягнення навчальної мети в проєктній діяльності стимулювало

розвиток їхньої пізнавальної самостійності та відповідальності за результати навчання. Незважаючи на те, що кінцевою метою для всіх учасників дослідження було отримання позитивної оцінки, індивідуальні стратегії досягнення цього результату сприяли формуванню в учнів здатності до самостійного аналізу завдань, прийняття рішень та оцінки власних досягнень.

Завдяки такій чіткій структурі та наявності зворотного зв'язку в алгоритмі вдалося досягти позитивних результатів в експериментальній групі, які були описані вище. У контрольній групі, де навчання відбувалося за традиційною методикою без чітко організованого алгоритму та зворотного зв'язку, динаміка розвитку пізнавальної самостійності учнів була менш вираженою.

Ключовим елементом алгоритму формування пізнавальної самостійності школярів при вивченні географії є створення відповідних умов проєктного навчання, які сприяють активізації їхньої пізнавальної діяльності та розвитку самостійності. До таких умов нами визначено:

1. Підвищення рівня зацікавленості учнів у самонавчанні. Проєктна діяльність дозволяє учням самостійно обирати тему проєкту, формулювати цілі та завдання, планувати свою діяльність, шукати інформацію з різних джерел, аналізувати її, робити висновки та презентувати результати своєї роботи. Такий підхід стимулює пізнавальний інтерес учнів, мотивує їх до самостійного пошуку знань та розвитку навичок самоосвіти. Важливо створити в класі атмосферу довіри та співпраці, де кожен учень відчуває себе комфортно, може вільно висловлювати свої думки та ідеї, не боячись помилок.

2. Збільшення позитивної емоційної залученості школярів у процес самостійного вивчення географії. Емоційний компонент відіграє важливу роль у розвитку пізнавальної самостійності. Проєктна діяльність створює умови для позитивного емоційного переживання учнями процесу навчання. Вони відчувають радість відкриття, задоволення від досягнутих результатів, гордість за свою роботу. Вчитель має підтримувати позитивний емоційний фон в класі, заохочувати учнів до творчості, співпраці, взаємодопомоги.

3. Розробка та впровадження інноваційних методів навчання, що стимулюють творчу активність. Для розвитку пізнавальної самостійності важливо використовувати різноманітні методи навчання в проєктній діяльності, які активізують пізнавальну діяльність учнів, спонукають їх до творчого мислення, пошуку нестандартних рішень. Це можуть бути методи проблемного навчання, дослідницькі методи, ігрові методи, інтерактивні методи, методи критичного мислення тощо. Впровадження інноваційних технологій навчання (інформаційно-комунікаційні технології, хмарні технології, мобільне навчання) також сприяє розвитку пізнавальної самостійності учнів, надає їм доступ до різноманітних джерел інформації, інструментів для обробки даних, спілкування та співпраці.

Висновки до третього розділу

На основі аналізу результатів експерименту, можна зробити висновок про те, що проєктна діяльність є ефективним засобом формування пізнавальної самостійності учнів 7 класу на уроках географії. Вона сприяє підвищенню мотивації до навчання, розвитку пізнавальних інтересів, формуванню вмінь самостійно здобувати знання та застосовувати їх на практиці, а також розвитку критичного мислення, творчих здібностей та вміння працювати в команді.

Важливим елементом алгоритму розвитку пізнавальної самостійності учнів є створення відповідних умов проєктного навчання, які сприяють активізації пізнавальної діяльності учнів та розвитку самостійності. До таких умов належать: підвищення рівня зацікавленості учнів у самонавчанні, збільшення позитивної емоційної залученості школярів у процес самостійного вивчення географії, розробка та впровадження інноваційних методів навчання, що стимулюють творчу активність.

Результати дослідження показали, що застосування формування пізнавальної самостійності учнів 7 класу в процесі проєктної діяльності з географії є ефективним і дозволяє досягти значних успіхів у розвитку пізнавальної самостійності учнів.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі теоретично узагальнено, обґрунтовано на основі емпіричних досліджень методик формування пізнавальної самостійності через використання методу проєктів засобами шкільного курсу географії.

1. На основі аналізу теоретичного матеріалу встановлено багатоаспектність підходів до визначення понять «пізнавальна самостійність» та «проєктна діяльність», а також охарактеризовано їх структурні компоненти, що говорить про новизну та актуальність проблеми.

Сучасна освіта спрямована на розвиток в учнів здатності самостійно здобувати знання та застосовувати їх на практиці. Проєктна діяльність з географії, зокрема при вивченні курсу «Географія 7 клас», є ефективним інструментом для формування таких умінь, як аналіз інформації, критичне мислення та презентація результатів. Інтеграція знань з різних галузей дозволяє учням бачити географічні явища в більш широкому контексті та розвивати вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки.

2. На основі теоретичного аналізу структури пізнавальної самостійності було виокремлено критерії розвитку пізнавальної самостійності у контексті змісту шкільних курсів географії: мотиваційний, змістово-операційний та оціночний.

Мотиваційний критерій характеризує мотивацію учнів як загалом до освітнього процесу в закладі загальної середньої освіти, так і до навчальної діяльності з географії, а також відображає самооцінку в сфері пізнавальної самостійності та проєктної діяльності. Складові мотиваційного критерію передбачають бажання самостійно застосовувати отримані знання для досягнення визначеної мети. Мотивація особливим чином залежить від особистісних характеристик і включає в себе різні аспекти, пов'язані з особистими якостями та характером учня.

Змістово-операційний критерій пізнавальної самостійності учнів базової школи, містить систему знань із географії, що дозволяють уміння обирати способи вирішення пізнавальних задач.

Оціночний критерій передбачає уміння учнів на основі навчального матеріалу демонструвати вибір ефективної ідеї для проєктної діяльності. Характеристиками його є уміння самостійно досягти практичного результату за заданими орієнтирами. Важливою рисою цього компонента є уміння учнів презентувати власні проєкти та брати участь у виставках, конкурсах, змаганнях.

3. В ході дослідження було проведене емпіричне констатувальне дослідження реального стану сформованості пізнавальної самостійності учнів базової школи засобами шкільного курсу географії.

У дослідженні брали участь учні 7 класів комунального закладу загальної середньої освіти «Луцький ліцей №28 з посиленою фізичною підготовкою Луцької міської ради» загальною кількістю 31 особа. У ході дослідження було отримано дані щодо:

- розвитку пізнавального інтересу, мотивації до успіху;
- розвитку навичок самостійного пошуку, аналізу та використання інформації для вирішення навчальних проблем;
- розвитку навичок саморегуляції в навчанні: ставити цілі, планувати дії та вносити зміни для досягнення успіху.

Аналіз результатів діагностики пізнавальної самостійності учнів 7 класу вказує на необхідність впровадження нових підходів до навчання, спрямованих на розвиток самостійності учнів. Дослідження, проведене перед початком експерименту, показало, що лише п'ята частина учнів (20%) здатні до самостійної пізнавальної діяльності, тоді як більшість (55%) потребують постійної допомоги та керівництва вчителя. 27% учнів перебувають на проміжному рівні, проявляючи елементи самостійності в навчанні.

4. Отримані результати зумовили необхідність визначення й наукового обґрунтування педагогічних умов формування пізнавальної самостійності.

Було сформульовано визначення педагогічних умов формування пізнавальної самостійності як комплексу можливостей, що забезпечують ефективність та результативність розвитку в учнів здатності до самостійної навчально-пізнавальної діяльності.

До таких умов належать:

- створення сприятливого освітнього середовища, яке спонукає учнів до активної пізнавальної діяльності, самостійного пошуку знань, творчості та співпраці;

- застосування активних методів навчання, які забезпечують залучення учнів до процесу навчання, стимулюють їх до самостійного вирішення проблем, аналізу інформації, формулювання висновків;

- організація проєктної діяльності, яка сприяє розвитку в учнів вмінь самостійно планувати та організовувати свою діяльність, знаходити та аналізувати інформацію, вирішувати проблемні завдання, презентувати результати своєї роботи;

- стимулювання пізнавальної мотивації учнів через створення проблемних ситуацій, використання різноманітних джерел інформації, залучення учнів до обговорення та дискусій;

- розвиток дослідницьких умінь учнів шляхом залучення їх до проведення спостережень, експериментів, аналізу географічних даних.

5. Для ефективної реалізації визначених педагогічних умов формування пізнавальної самостійності учнів 7 класу в процесі проєктної діяльності з географії було запропоновано авторські розробки окремих методичних вправ. Ці вправи спрямовані на стимулювання пізнавальної активності учнів, розвиток їхніх дослідницьких умінь, формування вміння самостійно здобувати знання та застосовувати їх на практиці.

Систематичне використання запропонованих форм і методів проєктного навчання дозволить забезпечити ефективне формування пізнавальної самостійності учнів на уроках географії. Важливим є також створення відповідного ресурсного та дидактичного забезпечення освітнього процесу.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів окресленої проблеми. Перспективами щодо подальших розвідок є вивчення впливу визначених педагогічних умов та використання методичних вправ на ширшій базі дослідження в умовах НУШ.